

Šta si radio u ratu tata - završna riječ

SRDA PAVLOVIĆ

14.06.2009.

Ovo će biti moj posljednji tekst u prepisci sa organizatorima skupa u Bečićima.

S obzirom na značaj teme mislim da je važno da na početku raščistim nekoliko nejasnoća. Poče "s kraja tanjega" i osvrnuću se na tzv. polemiku i na tobzoznji poziv za saradnju autora Odgovora 2.

Ova prepiska koja se pojavljuje na stranicama Peščanika nije polemika. Smatram da je za poler potrebno da dvije ili više strana po određenim pitanjima prezentiraju argumentovane stavove koj baziraju na stručnom poznavanju problematike. Vjerujem da, kada su u pitanju organizatori skup Bečićima, ova pretpostavka nije ispunjena. Oni su reagovali na moj kratki novinarski komentar ki se bavio njihovim nepoštovanjem temeljnih postulata procesa pomirenja. Ta njihova reakcija je, mislim, bila ishitrena, emotivna, i donekle arogantna. Istovremeno, to je bila iskrena reakcija akti koji su se zabrinuli za sudbinu tek započetog projekta. Ovo je razlog iz kojeg ja razumijem ishitre nastup i višak emocija.

Nakon mojeg pojašnjenja uslijedio je drugi odgovor koji je, u stvari, pokazao suštinu problema: nedovoljno poznavanje stručne literature na temu pomirenja i neumjesno baratanje konceptima i kategorijama. Moja potreba da javno izrazim svoje profesionalno viđenje ove problematike je još više naglašena decidnom tvrdnjom izrečenom u Odgovoru br. 2 da "pomirenje nije cilj koalicije: z REKOM." Postavlja se logično pitanje kakvi su smisao i svrha ovog projekta ako ne sakupljanje podataka o prošlosti da bi se sproveo proces pomirenja? Segmentiranje aktivnosti: ("naša inicijiat nema pretenzije da poručuje bilo kome da je u obavezi da se pomiri...") daje čitavom poduhvatu određenu dozu djeljivosti. Ovo mi liči na bilježu kopiju novog modela djelovanja UN u kriz situacijama – Responsibility to Protect (RTP) – da se pošalju snage pod mandatom UN koje ce oružjem zaštititi od genocida i zločina nevine u onim zemljama gdje vladajuća struktura ne želi ili u mogućnosti da to uradi. Istovremeno, zagovornici ovog novog političkog kursa UN uvjeravaju ti iste vlade da vojna intervencija izvana neće imati za cilj promjenu strukture na vlasti.

Iz dosadašnje prepirske je više nego očigledno da se ja i inicijatori REKOM projekta, kao i organizatori skupa u Bečićima ne slažemo po pitanju poštovanja temeljnih principa na kojima počiva proces pomirenja. Iz ovog razloga je naša eventualna saradnja, za sada, teško ostvariva. Bilo bi zaista smiješno da saradujemo uprkos toliko dubokim neslaganjima oko veoma važnih stv Takođe želim da kažem da moj kritički osvrt na njihove djelatnosti nije bio odraz nezadovoljstva : me nijesu uključili u čitavu priču. Obecanje da ću u buduće i ja biti konsultovan o inicijativi REKO meni zvuči smiješno. To nije poziv za saradnju. To je amaterski pokušaj da se ostavi lažni utisak je moja javna kritika, u stvari, izraz želje da i ja budem dio tima. To je manir ulice i podgorički specijalitret, odnosno, način omalovažavanja i arogantna marginalizacije utemeljene kritike. Ovak taktika ne ide na čast liderima nevladinog sektora u Crnoj Gori koji se zalažu da inicijativa REKC zaživi.

Ja sam, kao i autori Odgovora br. 2, uvjeren da postoji moralna i društvena obaveza da se utvrdi činjenice i stepeni odgovornosti i krivice. Nijesam stručnjak za pravo, pa ću postojanje te vrste

političkog uticaja. Autori Odgovora br. 2 i čitaoci Peščanika se mogu podsjetiti na moj stav po ovom pitanju u Vol. 3 ove prepirske.

Kada je u pitanju naslaganje oko karakterizacije ratova u bivšoj SFRJ, autori Odgovora br. 2 pokazuju zabrinjavajuće nepoznavanje koncepata nacije i nacionalizma. Detaljnije objašnjavanje ovih koncepata bi zahtijevalo značajno vrijeme, pa ću se ograničiti na preporuku autorima odgovoda, za početak, pažljivo iščitaju knjige autora kao što su Eli Keduri, Erik Hobsbaum, Benedikt Anderson, Ernest Gelner, Adrijan Hejstings i Lea Grenfeld. Što se samih ratova tiče, nadam se da autori prepoznaju činjenicu da su ovi sukobi istovremeno bili krvava laboratorija u kojoj su kreirali "nove" i potvrđivane "stare" nacije. I na ovu temu postoji obimna literatura koju bi trebalo konsultovati.

Moram reći nešto i o upornim nastojanjima autora Odgovora br. 1 i 2 da dovedu u pitanje moj strukturni kredibilitet. Moj revolucionarni duh, koji autori odgovora uzimaju kao negativnu kategoriju, se nalazi na sigurnom mjestu: u glasačkoj kutiji koja predstavlja jedno od važnijih dostignuća i oruđa demokratije. I dalje mislim da se na smjeni vlasti radi. Tako sam mislio i radio dok sam živio u Crnoj i Engleskoj. Tako mislim i radim sada, dok živim u Kanadi. Nikada nijesam predložio da se smjena vlasti kako bi se radilo na pomirenju. Naprotiv, uvjeren sam da vlast treba mijenjati što brže kako bi se mogli angažovati na kompleksnom i teškom zadatku pomirenja. Ono što tvrdim jeste da do istinskog i sveobuhvatnog pomirenja ne može doći sve dok se ne promijene strukture vlasti koje su učestvovala u kreiranju ratova u bivšoj SFRJ. Pod ovim podrazumijevam zadovoljavanje onoga što se zove retributivna, ali i restorativna pravda, kao i obavezno utvrđivanje političke odgovornosti kreatora ratova u bivšoj SFRJ. Ničije napore u ovom pravcu ne dovodim u pitanje niti ih nipodaštavam. S druge strane, dvadesetogodišnje iskustvo jednopartizma u Crnoj Gori jasno govori o tome koliko se i kako radilo na promjeni vlasti.

Naravno, svako ima pravo na lični izbor, i ja svim svojim bićem poštujem svačije pravo izbora. Istovremeno, zalažem se i za pravo da se ne slažem s izborom koji su napravili drugi i da prema tom i takvom izboru imam kritički odnos. Na žalost, organizatori skupa u Bečićima nijesu pokazali takvo poštovanje kada je u pitanju moje javno izrečeno neslaganje sa izborom koji oni prave. Moju kritiku netačno predstavljaju kao nepoznavanje lokalne situacije, a činjenicu da živim i radim izvan Crne Gore uzimaju kao krivni dokaz mogeg nedostatka senzitivnosti za "istorijski trenutak" u kojem se nalazi Crna Gora. Želio bih da ih podsjetim da se ja bavim naukom, i da pravljenje političkih kompromisa zarad uvažavanja osjetljivosti istorijskog trenutka nije dio mogeg metodološkog aparata. Taj posao ostavljam političarima i vještim liderim NVO sektora na našem prostoru.

Ja sam uvjeren da geografija radi u moju korist: što sam dalje od Crne Gore to jasnije vidim neke probleme te sredine i sa mnogo manje emocija analiziram situaciju. I pored toga, lociranje moje kritike daleko izvan Crne Gore bi, vjeruju autori Odgovora br. 2, trebalo da me diskvalifikuje kao poznavaooca tamošnje situacije. Bilo bi mnogo korisnije kada bi moji kritičari počeli da vježbaju tzv. lateralno razmišljanje i inicirali unutrašnji dijalog o tome do koje mjere su njihova viđenja omeđena sputana lokalnim situacijama, političkim kalkulacijama i kompromisima. Lično iskustvo i terenski ne garantuju cjelokupnost sagledavanja situacije. Blizina problema ne garantuje bolji pogled, a klijektivnost u procjenjivanju težine i kompleksnosti problema. Istina je, često, upravo suprotna: bi se sagledala sveukupna problematika, često je nepohodno da se i fizički iskoraci iz okvira

Responsibilities, Reconciliations: The Example of Serbia. Samizdat FREEB92. Beograd, 2000.) Imajući ovo u vidu, učešće predstavnika vlasti u procesu utvrđivanja ove odgovornosti (kako predlažu inicijatori REKOM-a) je, zaista, problematično. Ono što se ne smije zaboraviti jeste da sudske procesi koji se trenutno vode po optužbama za ratne zločine predstavljaju centralni segment retributivne pravde i bave se krivičnom i komandnom odgovornošću. Ono što tek treba da se započne u Crnoj Gori i državama nastalim raspadom SFRJ jeste sveobuhvatni proces utvrđivanja političke odgovornosti. Sudski procesi ne mogu biti interpretirani kao abolicija vladajuće elite i njih ne mogu da budu zamjena za utvrđivanje njene političke odgovornosti. Predstaviti finansijsko poravnanje koje je država Crna Gora ostarila sa porodicama deportovanih civila iz BiH kao jase znak spremnosti vladajuće elite da se suoči sa sopstvenom prošlošću je cinično. U ovom slučaju radi o kupovini ćutanja, a ne o utvrđivanju istine o tome šta se desilo i ko je odgovoran. Intenzivne kojim autori Odgovora br. 2 brane vladajuće strukture u Crnoj Gori nabrajajući sva izvinjenja i sudske procese koji se vode, daju dovoljno razloga za zabrinutost.

Tvrditi da je pomirenje "stvar lične odluke" nema potporu u stručnoj literaturi. Ova tvrdnja pokazu da su autori Odgovora br. 2 pomiješali koncepte pomirenja i opraštanja. Iako se može učiniti da s ovdje radi o sitničarenju i nepotrebnom teorisanju, ova dva koncepta su zaista veoma različita, i stručnoj literaturi se tretiraju kao zasebna pitanja. Opraštanje je zaista stvar lične odluke, ali je takođe neodvojivo vezano za koncept pamćenja. Ovdje je potrebno reći nešto o pamćenju i sposobnosti da se oprosti učinjena nepravda. Na našim prostorima, kao i u drugim krajevima svi postoje različite vrste sjećanja i različiti načini pamćenja. Iako se mnogi mogu složiti da je izjava Vilijama Foknera: "Prošlost nije mrtva i nestala; ona nije čak ni prošlost," sasvim primjenjiva na geografski i politički prostor bivše Jugoslavije, nepobitna je činjenica da se može govoriti o različitim vrstama zaboravnosti i nivoima amnezije i na našem prostoru. Svaki od ovih načina i nivoa je u specifičnoj vezi sa mnogim drugim konceptima iz oblasti semantike. Kada se, na primjer, počinitelj sjeća zla koje je nanio drugome, ovo sjećanje je obično povezano sa osjećanjem kajanja. Kajanje je jedan od centralnih elemenata pokajništva i, samo po sebi, kostituiše specifičnu vrstu sjećanja. Kajanje je, stoga, preduslov za praštanje u onoj mjeri u kojoj počinitelj traži da mu bude oprost. S obzirom na stav vladajućih elita na prostoru nekadašnje SFRJ o ulozi u ratovima koji su se vor ranih 1990-tih godina, ovaj akt (kajanje za počinjenu nepravdu) tek treba da se dogodi. S druge strane, praštanje je u neku ruku vrsta zaboravljanja. Ne radi se, naravno, o zaboravljanju činjenika da je zlo učinjeno i propaćeno. Žrtva nikada neće zaboraviti učinjeno zlo i izdržanu muču. Poraz, patnja i nepovratni gubitak ostaju zauvijek urezani u sjećanju žrtve. Ovdje se radi o drugoj vrsti zaboravljanja: o naporu da se iskoraci iz neprekidne noćne more sjećanja na propaćeno. Ovdje radi o oprostu koji žrtva nudi pokajniku kako bi se obje strane oslobodile teške sjenke prošlih zločina. S obzirom da koncept opraštanja zavisi od pokazanog kajanja za učinjeno zlo, u pitanju veoma lični čin. Privatnost opraštanja je u direktnom odnosu zavisnosti sa privatnošću izraženog kajanja za počinjeno zlo. (Vidi: Anthony Holiday, "Forgiving and Forgetting: the Truth and Reconciliation Commission," u Sarah Nuttal i Carli Coetzee (urednici), *Negotiating the Past: The Making of Memory in South Africa*. Cape Town: Oxford University Press, 1998.)

Pomirenje, s druge strane, je kompleksan pojam koji u sebi sadrži mnogo elemenata i čija kompleksnost zahtijeva ono što sam pomenuo u mojem prethodnom javljanju: učešće državnog aparata u kreiranju okvira u kojem je pomirenje moguće i oslobođenost državnog aparata od

slika unifromnosti i cjelokupnosti zvaničnih verzija prošlosti: "objektivna" historijska naracija mora uključivati sve tri vrste priča. Savremeno pisanje istorije, odnosno, nova konstrukcija historijskog sjećanja, treba da kreira naraciju koja ne laže o razlikama. Post-konfliktna faza društvenog razvika koji se nalaze Crna Gora i države nastale raspadom SFRJ, i nepohodnost započinjanja procesa pomirenja moraju biti prepoznatljivi i po insistiranju da se zapamte i zapišu sve fragmentacije, nesuglasice, sukobi, i pomjeranja. Sva ona neprijatna podsjećanja o tome šta smo nekada bili, i smo danas, moraju biti integralni dio savremenih historijskih priča. Koncept pomirenja nije, kako se tvrdi u Odgovoru br. 2, kontroverzan u stručnoj literaturi o tranzicionoj pravdi, već se radi o činjenici da, po liniji pluraliteta i multidimenzionalnosti koje sam pomenuo, postoje raznovrsne interpretacije značenja i širine ovog koncepta. Da bi se ovo shvatilo neophodno je pročitati obimnu stručnu literaturu na ove teme. Nadalje, jasno je da je utvrđivanje činjenica (ono čemu, po tvrdnji organizatora, REKOM teži) neopohodni dio procesa pomirenja, pa se ne može tretirati odvojeno šireg konteksta kojem pripada.

Postoji nekoliko formi pomirenja. Ona forma koja je dominantna na prostoru nekadašnje Jugoslavije jeste takozvano političko pomirenje. Suština ovog pomirenja jeste deklarativni nastup političkih elite nekada sukobljenih država u cilju proklamovanja "novog početka". Izvinjenja koja prate ove nastupe formalno definišu nove odnose među nekadašnjim protivnicima. Iako je očigledno da političko pomirenje može biti ekonomski korisno (često je ekonomska dimenzija direktno vezana političku aktivnost elita na ovom planu) i politički profitabilno, ono je problematično na mnogo nivoa. Kada se govori u opštim kategorijama kao što su "stanovništvo", "nacija", "država", ili "čovječanstvo", izrazi žaljenja (izvinjenja) koji se mogu čuti od političara u prirodnim situacijama ne samo neumjesni, nego i logički nemogući. Svaki put kada se u kontekstu pomirenja upotrebljavaju već pomenute kategorije, to se čini samo iz jednog razloga: da se ignoriše individualnost svih onih koji su propatili, ili bili žrtve zla. Proizvod ovakve retorike jesu bezlične žrtve koje ne posjeduju bilo kakvo lično dostojanstvo. Drugim riječima, onaj koji uopštava, u stvari, vrije žrtve tako što im negira humanost i osporava im dostojanstvo. Pomenuti diskurs služi isključivo političkom cilju depersonalizacije odnosa prema onome što se dogodilo. Depersonalizacija je čest poželjan ishod za političke i vojne elite koje, po logici dešavanja i svojim društvenim pozicijama, mogu snositi određenu odgovornost za učinjeno djelo. Može se reći da je ovo suština svih javno proklamovanih izraza žaljenja čitavim narodima za sve što su njihovi pripadnici propatili tokom ratova u nekadašnjoj Jugoslaviji. (Vidi: Donald W. Shriver, "Where and When in Political Life is Justice Served by Forgiveness?" u Nigel Biggar (urednik), *Burying the Past: Making Peace and Doing Justice After Civil Conflicts*, Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2003. Tako vidi: M. Halbwachs, "The Social Framework of Memory," u zborniku radova *On Collective Memory* (Chicago, 1992.)

Ja vjerujem da bi REKOM, ili neka druga forma organizovanog dokumentovanja prošlih dešavanja morala da se ozbiljno pozabavi personalizacijom odgovornost kada je u pitanju elita na vlasti. Ka pitanjem političke odgovornosti te elite. Drugim riječima, svjedočanstva žrtava su od izuzetne važnosti, ali je isto tako veoma važno da se iz vida ne izgubi problematika političke odgovornosti. Uopšteno govoreći, to je pitanje odgovornosti određene vlade (ili vlada) za započinjanje i učešće ratnom sukobu, i za sve djelatnosti koje su se desile tokom tog sukoba. (Vidi: Nenad Dimitrijević "The Past, Responsibility and the Future," u Dejan Ilić i Veran Matic (urednici), *Truths,*

(geografskih, kulturnih, političkih...) sopstvenog objekta istraživanja.

Ovim završavam nasu prepisku. Srdačan pozdrav iz sunčane kanadske prerije.

Srđa Pavlović

Peščanik.net, 14.06.2009.

ZATVORI PROZOR